

Desobediència civil i estratègies de control del territori (i VI)

written by Assembla Nacional Catalana - Oficina Internacional
| 21 de novembre de 2021

Pots llegir l'article anterior clicant [aquí](#)

E
n aquest taller, el sociòleg i professor de la Universitat de Berkeley i activista porto-riqueny, Ramón Grosfoguel, va fer una presentació sobre la desobediència civil i les estratègies de control del territori per part de diferents moviments de la societat civil. Aquestes estratègies es fonamenten en la no-violència i la no-cooperació, i en concret van oferir-se exemples relacionats amb lluites de moviments d'alliberament nacional.

Com a principal referència històrica, el ponent va fer menció del cas de Lituània en el seu procés d'independència respecte de la Unió Soviètica pels aprenentatges que es poden extreure en relació amb la situació a Catalunya. En ambdós casos ens trobem amb països petits que lluiten per la independència contra estats amb un gran potencial repressiu i amb una posició nacional i internacional consolidada. En tots dos exemples, són països que desitgen esdevenir estats independents sense forces de defensa pròpies i que compten només amb el potencial d'una població civil mobilitzada per fer front a un estat bel·ligerant.

Context històric

Ja des del segle XIX Lituània era un territori que patia un procés d'assimilació cultural, lingüístic i polític per part

de l'Imperi Rus. Transcorreguts vint anys d'independència, després de la Primera Guerra Mundial (amb una part del territori annexionat per Polònia), en virtut de l'acord Molotov-Ribbentrop el 1939, l'Alemanya nazi i la Unió Soviètica van fer un pacte secret pel repartiment de Polònia, els països bàltics i altres territoris de l'Europa de l'est, pel qual els països bàltics quedarien dins de l'esfera d'influència de Moscou. Després de la Segona Guerra Mundial i la derrota del nazisme, amb l'annexió dels bàltics per part de l'URSS l'any 1944, aquests van passar a quedar sota control soviètic.

A partir dels anys 1960, amb la relativa relaxació de les polítiques més totalitàries de la Unió Soviètica, la dissidència passaria a convertir-se en un moviment no-violent sota el nom de Moviment Unit de Resistència Democràtica. Al llarg dels anys, aquest moviment acabaria integrant-se al sistema en comptes d'operar de forma encoberta. Igualment, cal esmentar l'organització del Grup de Helsinki sobre Lituània (1976), moviment nacionalista solidari amb altres minories de la Unió Soviètica, i la Lliga de la Llibertat Lituana (1978), moviment clarament independentista. Els anys 80, s'hi sumarien diversos comitès per a la defensa de la comunitat catòlica. Tots aquests moviments van comportar que Lituània fos el territori soviètic amb més manifestacions, protestes i publicacions il·legals per càpita durant els anys 70 i 80 fins a l'inici de la Perestroika.

Amb l'inici de la Perestroika (1985) de Gorbatxov, va obrir-se una finestra d'oportunitat única que Lituània i els altres països bàltics van saber aprofitar. Amb la tímida obertura i una progressiva democratització de les institucions, es va permetre que una societat ja crítica alcés encara més la veu, en un inici fent denúncies i campanyes de caràcter ecologista, especialment pel que fa a la central nuclear que hi havia en territori lituà (del mateix model que la de Txernòbil), així com sobre qüestions de llengua, identitat, inclús sobre la

qualitat dels aliments.

Tots aquests petits moviments van cristal·litzar el 1988 en un cercle d'intel·lectuals que va impulsar el *Sajudis* ("Moviment") i que en un primer moment va promoure la redacció d'una nova constitució lituana i la sobirania econòmica, per passar a esdevenir el principal òrgan mobilitzat del moviment independentista. Entre les seves files no hi havia càrrecs polítics, però sí membres del partit comunista lituà, a part d'artistes, intel·lectuals, periodistes i persones destacades de l'àmbit de la cultura, entre molts altres. Les manifestacions, moltes massives, van aprofitar-se per recollir fons, promoure mitjans de comunicació propis i demanar el boicot a productes que venien des de territori rus. En paral·lel, el *Sajudis* començà a organitzar-se com a govern a l'ombra. Durant el seu primer congrés, el *Sajudis* va triar una *Seimas* (Parlament) de 220 persones com a òrgan de govern alternatiu al Consell Suprem. El *Sajudis* i la *Seimas* es van constituir com a autèntiques estructures de poder alternatives a les autoritats oficials, unes estructures que es basaven en el suport moral del poble, no en un aparell repressiu. Entre els seus objectius es trobaven pressionar el govern lituà, fins al 1990 en mans dels comunistes pro- Moscou, guanyar les eleccions al parlament local, i aconseguir suport internacional.

El 21 d'agost de 1988, unes 250.000 persones es van mobilitzar a Vilnius, capital lituana, contra el pacte Molotov-Ribbentrop de 1939 pel qual Moscou havia mantingut el control sobre els països bàltics des de la fi de la Segona Guerra Mundial. Aquesta manifestació va ser una de les més grans de la història de l'ocupació soviètica. També es van celebrar concentracions massives en moltes altres ciutats lituanes. Després de les concentracions, es van crear grups de suport als *Sajudistas* a tot el país.

La creixent influència del nou moviment va alarmar les autoritats soviètiques. El 2 d'agost de 1988, el Presidium del

Consell Suprem de Lituània va restringir la llibertat de reunió, manifestacions i marxés. El decret ordenava informar les autoritats amb deu dies d'antelació de qualsevol reunió pública prevista. Es requeria un permís oficial. El *Sajudis* va respondre a aquest intent de retallar els drets amb manifestacions espontànies de protesta davant els centres de poder soviètic.

Per a reclamar la sobirania de Lituània es partí de la base de la il·legalitat del tractat Molotov-Ribentrop de 1939. El *Sajudis* va declarar il·legal l'acord el 1989 mitjançant una petició pública que va recollir 1,5 milions de signatures als tres països bàltics. L'acció de declarar invàlid el pacte en el 50è aniversari finalitzà amb l'organització de la Via Bàltica, que va recórrer de nord a sud els tres països (un total de 650 km). També es va promoure una recollida de signatures contra la reforma constitucional soviètica que retirava poders a les repúbliques locals (va signar-hi en contra la meitat de la població lituana) així com una campanya per a evitar la inscripció de joves a l'exèrcit roig, organitzant piquets davant dels centres de reclutament.

Les vies de protesta van incloure campanyes de boicot de productes provinents de territori rus, sobretot alimentaris. El mateix 1989 la gran majoria d'organitzacions de la societat civil i inclús el mateix partit comunista lituà es declararen obertament independentistes i s'adoptaren diverses declaracions d'independència simbòliques en l'àmbit civil. Aquests moviments de la societat civil a favor de la independència generaren una resposta similar en contra, Edinstvo (unitat), format per russos i per la minoria polonesa.

El seu pes però va ser més limitat que a Letònia i Estònia, ja que allà les respectives minories russes contràries a la independència eren més nombroses. Un altre factor que va limitar la força d'Edinstvo va ser el fet que a Lituània el moviment independentista promovia la ciutadania per a tots els

residents, independentment del seu origen. Edintsvo tenia com a fites lluitar contra el nacionalisme lituà, l'oficialitat de l'idioma i erradicar la suposada discriminació que les minories russa i polonesa patien.

Amb la victòria electoral de *Sajudis* el 1990 començà una escalada de tensions que no s'aturaria fins a la independència de Lituània l'agost de 1991. Seguint la declaració d'independència del Parlament –ja dominat per forces independentistes– de principis de l'any 1990, poques setmanes després de la victòria electoral, la primera ordre ministerial va ser retirar recursos als centres de reclutament de l'Exèrcit Roig i evitar la inscripció de nous soldats locals. També es dugué a terme un desplegament de milícies voluntàries a les fronteres lituanes i s'engegà una campanya internacional per aconseguir reconeixement d'altres estats.

Els soviètics van respondre a les pretensions sobiranistes lituanes enviant tropes a la frontera, confiscant armes i ocupant edificis governamentals. S'enviaren administradors públics des de Moscou per substituir els independentistes. També va tenir lloc un boicot econòmic des de Moscou, centrat principalment en la limitació de les importacions de gas i petroli. Aquestes limitacions van impulsar la creació del Departament de Seguretat Nacional lituà, que adoptà mesures contra el bloqueig reencaminant recursos i cercant altres mercats. Mentrestant, forces militars soviètiques van portar a terme detencions de desertors d'origen lituà.

El 29 de juny de 1990, el Consell Suprem de Lituània va declarar una moratòria de cent dies de la declaració d'independència per iniciar les negociacions amb Moscou. Aquestes negociacions van començar dos mesos després. No obstant això, durant la segona meitat de 1990, l'URSS va intensificar l'estratègia d'intimidació des del lideratge soviètic: va amenaçar en destruir l'economia lituana, enfrontar grups de la població i incorporar parts del territori lituà a la República Socialista Soviètica Russa. Va

exercir una forta pressió amb la intenció d'obligar el govern lituà a signar un nou tractat d'unió que hauria anul·lat de fet la independència de Lituània. El Consell Suprem de Lituània, per la seva banda, va proposar constantment converses bilaterals mentre en paral·lel seguia construint les institucions d'un estat independent.

El 22 de desembre, quan l'amenaça de la violència militar es va fer evident, el Consell Suprem lituà va emetre la declaració «República en perill!» que instava els ciutadans a «adherir-se als principis de no-violència i no-cooperació respecte de les autoritats ocupants». Es van fer crides a la població per ajudar i defensar el govern lituà davant l'agressió estrangera.

A partir del 8 de gener, es va iniciar una vigilància civil les 24 hores del dia a l'edifici de Consell Suprem i, en els dies següents, al voltant d'altres instal·lacions estratègiques com la torre de transmissió de televisió. De forma ordenada i segons un horari definit, van venir persones de tot Lituània per fer guàrdia. Els ciutadans de Vílnius els van oferir menjar i espai per descansar. Polícies desarmats i estudiants de l'acadèmia de policia es van unir a la guàrdia, amb la tasca d'evitar enfrontaments armats. Milers de persones es van amuntegar al voltant de l'edifici. Es va utilitzar maquinària pesant d'una obra propera per aixecar grans barricades. A l'interior, els militars del departament de defensa, armats majoritàriament amb pals i vells rifles de caça, van aixecar defenses.

Després d'una declaració de Moscou el 10 de gener de 1991 que ordenava a Lituània revocar la seva declaració d'independència, es va anunciar la creació del Comitè de Salvació Nacional (CSN). Les files del CSN estaven formades per militants pro-Moscou i per militars soviètics. Sota els auspicis del CSN, les tropes soviètiques van envair el Departament de Defensa Nacional de Lituània i van ocupar el centre de premsa de Vílnius.

La nit de l'11 de gener va arribar a Vílnius un grup especial de paracaigudistes del KGB, l'Alfa. Al voltant de la mitjanit del 12 al 13 de gener, els representants del CNS van exigir la dimissió del Consell Suprem de Lituània i «van anunciar» la introducció d'un govern presidencial directe de l'URSS. El 13 de gener, a les dues de la matinada, paracaigudistes en vehicles blindats van avançar sobre el centre de ràdio i televisió i la torre de transmissió de televisió a Vílnius. La gent havia format barricades humanes per protegir les estructures. En l'atac a la torre van morir 13 civils i un oficial del KGB i 702 persones van resultar ferides.

En desafiar l'Imperi Soviètic, el Consell Suprem de Lituània era molt conscient que la seva principal arma era el suport massiu i la solidaritat de la població lituana i de la comunitat democràtica a l'estranger. Aquest suport només podia guanyar-se i mantenir-se preservant el caràcter no-violent dels canvis polítics i socials que es promovien.

La brutalitat dels soldats soviètics no va aixafar la voluntat de resistència de la població. Els esdeveniments de gener a Lituània i Letònia (el 20 de gener les tropes soviètiques van matar quatre persones durant un assalt al Ministeri de l'Interior letó) van demostrar el fracàs de la política soviètica de violència. El prestigi i el suport al govern van augmentar considerablement. L'ús de la força violenta va actuar en contra dels interessos soviètics, va estimular més la resistència i la desobediència, va crear tensions i divisions entre les files soviètiques i va disminuir les possibilitats de derrotar els lituans.

En resposta a l'atac soviètic contra Lituània el 12 i 13 de gener de 1991 es van organitzar a tot el món, concentracions en solidaritat amb la causa independentista lituana.

Precisament, l'agressió soviètica va fer que tots els líders occidentals consideressin la independència dels països bàltics com un problema internacional i no només com un assumpte

intern de la Unió Soviètica. Es van produir fortes protestes internacionals. El 14 de gener, els primers ministres de Suècia, Islàndia, Noruega, Dinamarca i Finlàndia van denunciar oficialment el comportament de les tropes soviètiques a Lituània.

La capacitat del poble lituà de mantenir la calma en una situació molt complicada, de resistir a les provocacions de les tropes estrangeres, d'abstenir-se de qualsevol acte de resistència física que desitgés l'enemic va tenir un paper decisiu en el canvi de l'opinió pública mundial a favor de la independència de Lituània. La imatge d'uns civils decidits, desafiants i no violents que afirmaven la seva independència enfront de la despietada brutalitat soviètica va soscavar encara més el control que els soviètics seguien exercint sobre el Bàltic.

El 19 d'agost de 1991, quan els dirigents del Partit Comunista i els militars de Moscou van intentar donar un cop d'estat per mantenir la Unió Soviètica i el seu control sobre els estats bàltics, els lituans seguien preparats i tenien a punt plans de bloqueig i desobediència civil. No obstant això, gràcies a la resistència no-violenta al mateix Moscou, l'intent de cop d'estat d'agost de 1991 va fracassar i Lituània va rebre un ampli reconeixement internacional com a estat independent. El 17 de setembre de 1991, Lituània va entrar a formar part de les Nacions Unides.

Conclusions

El moviment independentista lituà es basà en la força d'un moviment popular agrupat entorn del *Sajudis* i al qual s'hi van afegir, a principis de 1990, un govern i un parlament compromesos amb la causa que no tenien por de lluitar per guanyar la seva sobirania. Els lituans van mostrar així la seva determinació com a moviment independentista i no-violent, emmirallant-se en l'experiència històrica de l'Índia. Els seus

principis foren els de desobediència, no-cooperació i no-violència. Tanmateix, els objectius estratègics eren evitar una ocupació militar total, així com fer veure als invasors que l'ocupació era una batalla perduda, tant moralment, com materialment. Lituània havia de ser ingovernable des de Moscou.

La desobediència civil fou clau per poder forçar una negociació amb Moscou. Sense els lituans exercint la seva sobirania per la via dels fets, l'URSS no s'hauria sentit amenaçada ni obligada a dialogar amb la dissidència. La societat civil va tenir doncs un paper fonamental, més enllà dels partits polítics. El desplegament massiu de civils va ser clau per protegir unes institucions que feia passos determinats i no pas al contrari. La majoria de víctimes i ferits per la repressió foren també civils.

Malgrat la ingerència directa soviètica, les cadenes humanes massives van mantenir-se al voltant dels edificis institucionals, sobretot al voltant del govern, malgrat que altres cadenes humanes havien estat atacades i hi van haver diversos morts i centenars de ferits. En tots els casos hi havia una preparació, un pla i una resposta a la més que esperable repressió per part de Moscou. Mentrestant, es mantenia la construcció d'estructures d'estat encara que fos sobre paper, mentre s'impulsava una desconexió amb la metròpoli, incloent-hi un boicot econòmic i una no participació política i militar.

La constància del moviment sobiranista, la força de la societat civil, la planificació i estratègia, així com el moment històric i el suport internacional, van permetre culminar amb èxit el procés independentista.

Recomanacions

A manca d'unes forces de defensa pròpies, l'acció determinada de la població civil és un element clau de qualsevol moviment

d'alliberament nacional que vulgui reeixir.

La desobediència civil ha de girar entorn de la no-cooperació (política i social) i la no-violència.

L'objectiu de la desobediència civil és fer ingovernable un territori per a les forces d'ocupació i incrementar dramàticament el cost de mantenir la unitat territorial.

Al mateix temps, el principi de no-violència és necessari per evitar una ocupació militar completa del territori.

La defensa civil d'infraestructures clau com carreteres, aeroports i edificis governamentals és imprescindible per defensar-les de possibles atacs violents, i per donar a entendre a l'opinió pública internacional que el moviment sobiranista té el control sobre el territori.

S'ha de tenir un pla estratègic i una previsió d'accions de resposta a les possibles accions repressives de l'estat ocupant.

L'estat intenta infiltrar-se al moviment independentista, no només per boicotejar-lo, sinó també per desprestigiar-lo. És important no caure en les seves provocacions i aïllar els elements infiltrats.

Una de les formes més habituals de repressió és l'econòmica. Cal cercar alternatives que incrementin la sobirania econòmica del territori en relació amb l'economia i les estructures institucionals de l'estat del qual es vol independitzar.

La dualitat en el poder és un element fonamental, amb la creació d'institucions polítiques i civils fora del control de l'estat que representin el moviment independentista i en reforcin la legitimitat en l'àmbit intern i internacional per erosionar progressivament la legitimitat de les autoritats ocupants.

És important explotar al màxim les divisions internes al si de

l'estat ocupant, com ho va fer Lituània aprofitant l'enfrontament Gorbatxov i Ieltsin per a l'interès de la seva causa.

La repressió violenta és un element que a ulls de la comunitat internacional pot erosionar els arguments i la legitimitat de l'estat ocupant, i fomentar el sorgiment de suports i suports externs per al moviment independentista.